

KAKO BEREMO POKAZATELJE

Veliko skupino gospodarskih pokazateljev tako planskih kakor tudi statističnih predstavljajo tako imenovani indeksi obsega ali indeksi fizičnega obsega (volumena), kakor jih pogosto imenujemo. Pod temi imeni ne razumemo obsega (volumena) v pravem smislu, to je skupno količino, izraženo na primer v tonah ali vagonih. Smoter indeksa obsega je dajati primerjavo med količinami v dveh različnih časovnih dobah, ne glede na težino in prostornino, upoštevaje samo vrednost, toda ne tudi tiste spremembe v vrednosti, ki nastanejo zaradi sprememb cen. Vrednostni pokazatelji v ožjem pomenu namreč ne odsevajo sprememb v fizičnem obsegu. Pogledimo si primer. Promet blaga v trgovini na drobno v prvih desetih me-

secih lanskega leta, izražen v tekočih cenah, se je povečal v primerjavi z enakim razdobjem prejšnjega leta za 25 odstotkov. Tolik je bil porast prometa, izražen v dinarjih. Zastavlja se vprašanje, ali krije ta porast tudi enako tolikšen porast količine blaga, ki je bilo prodano? To je seveda odvisno od gibanja cen. Če so ostale cene na enak ravni, tedaj odseva količina plačanih dinarjev tudi količino blaga, toda če so se cene znižale, tedaj je količina omenjenega blaga večja kakor izrtežek v dinarjih, in nasprotno, ako so se cene dvignile, tedaj je količina blaga manjša, kakor kaže promet v tekočih cenah. Bistvo izražena obsega je v tem, da se izključi vpliv cen.

nadijo in nasprotujejo pričakovanju po občutku, ki nikoli ne more obseči vsega. Podobno izračunavamo tudi indekse izvoza in uvoza.

Indeks obsega proizvodnje

Kakor smo videli, je postopek za neposredno izračunavanje indeksa obsega prometa zelo preprost. Za obseg proizvodnje žal takih preprostih metod ni mogoče uporabiti, ker se v proizvodnem procesu vrednosti obračajo in večkratno obračunavajo. V vrednosti kovine je še enkrat obračunana vrednost rude, v vrednosti valjanih izdelkov je ruda že tretjič obračunana, dodatno delo pri kovini drugič itd. Če torej seštejemo vrednost rude, kovine in valjanih izdelkov, smo nekatere vrste večkrat obračunali.

Zato se za izračunavanje indeksa količine proizvodnje poslužuje statistika zelo zapletene metode. Statistika te metode je v tem, da se vzamejo kot merilo za proizvodnjo tisti elementi, ki ustrezajo za proizvodnjo določene predmeta družbeno povprečno potrebnemu delovnemu času. Obračunavamo torej samo dodatno delo. Tako pridemo s kompliciranim postopkom do posebne vrednosti (statistike teže) vsakega izdelka. Naprej je računski postopek enak kakor pri prometu: podatke o proizvedenih količinah posameznih skupin proizvodov množimo z njihovo mero, z njihovim koeficientom povprečnega družbeno potrebnega dela (kakor pri prometu s ceno).

Medtem ko so vse druge metode dostopne in jih je mogoče uporabiti ter podrobno izdelati na raznih mestih, je metodologija za oblikovanje indeksa fizičnega obsega proizvodnje tako zamotana, da ga lahko reši samo razvit statistični aparat. Merila za ta indeks so praktično popolnoma neodvisna od vseh trenutnih gibanj v cenah, organizacijskih sprememb itd. in je prav zato ta indeks v nenavadno visoki meri stalen in čvrst. Zato postajajo v statistikah in planih vseh držav, ki imajo take indekse, čedalje bolj temeljni pokazatelji gospodarstva. Medtem ko je namreč tako imenovani družbeni bruto proizvod odvisen tako od cen kakor od organizacijskih oblik proizvodnje (organizacije in medsebojnih razmerij med podjetji) in pomeni zato skupaj z vsemi iz njega izpeljanimi pokazatelji tja do narodnega dohodka zelo spremenljiva gibanja — je indeks fizičnega obsega proizvodnje zaradi svoje neodvisnosti praktično nedotakljiv in hkrati najboljši pokazatelj gibanja proizvodnje. Pripomniti pa moramo, da zaradi kompliciranih osnov računanja tega indeksa ni pogojev, da bi ga izračunavali za vsako industrijo ali za vsako teritorialno enoto. V naši državi je zelo malo okrajev, za katere je mogoče uporabljati to metodo izračunavanja fizičnega obsega proizvodnje.

* * *

S tem smo končali kratko serijo člankov o tem, kako naj bremo in razumemo gospodarske (statistične in planske) pokazatelje. Na kratko smo pokazali samo najvažnejše probleme, ker nam prostor ne dopušča, da bi globlje in izčrpnje posegli v to materijo. Redakcija je pripravljena, da neposredno ali v listu odgovori na vprašanja bralcev te problematike.

Izvedeni pokazatelji obsega

Več metod je za izračunavanje indeksa obsega, razvrstimo po jih lahko v dve bistveno različni skupini, namreč v skupino izpeljanih pokazateljev, pri katerih izračunamo indeks obsega po kratkem postopku z indeksom cen, in skupino zamotanih statističnih metod za samostojno neposredno izračunavanje indeksa obsega. Prva metoda nima samo omejenih možnosti, temveč je v bistvu tudi zelo groba. Indeksi dveh gospodarskih kategorij, vrednosti in cen, namreč nikoli ne krijejo popolnoma točno isto gospodarsko področje, to pa bi bil pogoj za točen račun. Izkušnje nam pa vendar kažejo, da so izpeljani pokazatelji te vrste tako blizu dejanskega obsega, da se ekonomisti čedalje bolj poslužujejo tega naglega računa, ki je zelo preprost.

Če razpolagamo z vrednostnim pokazateljem, to je z indeksom vrednosti in ustreznim indeksom cen, tedaj je indeks obsega enak njihovem ulomku. Če je torej indeks prometa v trgovini po tekočih cenah znašal 123, a indeks cen na drobno 102, tedaj je indeks obsega nekaj manjši kakor 121. Lahko torej trdimo, da je količina v promet spravljene blaga v trgovini porasla v primerjavi z enakim razdobjem prejšnjega leta za 20 do 21 odstotkov.

Indeks vrednosti, deljen z indeksom cen, potemtakem daje — vsaj približno — indeks obsega. To je važen moment za branje pokazateljev, ker lahko tako zelo hitro na podlagi razpoložljivih objavljenih podatkov izračunamo indeks obsega. Isto velja za izvoz, uvoz, bruto proizvod itd. Če na primer indeks bruto proizvoda delimo z indeksom cen proizvajalcev, dobimo fizični porast bruto proizvodnje.

Razume se, da kaže ta zveza tudi druge možnosti računa — gre namreč za medsebojna razmerja med vrednostjo, ceno in količino. Naj naštejemo vse tri variante:

a) vrednost deljena s ceno da količino;

a) količina krat ceno da vrednost;

c) vrednost deljena s količino da ceno.

V statistiki izražamo vse te kategorije s posebnimi samostojno izračunanimi indeksi in drugimi pokazatelji. Vrednost proizvodnje izražamo neposredno in če indeks vrednosti delimo z ustreznim indeksom cen, dobimo izpeljani, orientacijski indeks količine (to je obsega). Nasprotno, če neposredno izračunani indeks obsega pomnožimo z neposredno izračunanim indeksom cen, dobimo izpeljani, orientacijski indeks vrednosti. Pri tretji varianti

pa je zadeva popolnoma drugačna. Če namreč po neposrednih metodah izračunani indeks vrednosti delimo z indeksom obsega (količine) izračunanim po neposrednih metodah, ne dobimo izpeljanega orientacijskega indeksa cen, temveč točnejši indeks cen, kakor je indeks cen, izračunan po rednem neposrednem postopku. Če se vrnemo na že prej pojasnjene metode, kako se formira indeks cen, na podlagi kakšnega števila proizvodov in kakšnega števila snemanj, bo postalo jasno, da je razpoznavna vrednost statističnih indeksov in njihova stalnost zelo različna. Z neposrednimi metodami (samostojnimi postopki) izračunani indeksi vrednosti in obsega (količine) imajo stalno vrednost, a z indeksom cen izračunani indeks vrednosti ali indeks obsega ima samo orientacijski značaj. Za indeks cen pa je izpeljani pokazatelj (vrednost deljena s količino) bolj stalen kakor neposredno izračunani. Koristno je, če vse te momente upoštevamo ob branju in tolmačenju pokazateljev — zato se tudi zahteva, da se pri objavljanju podatkov označijo tudi metode, kako smo do njih prišli.

Indeksi obsega prometa

Osnovne pokazatelje prometa, to je notranje trgovine, gostinstva, izvoza in uvoza, izražamo vedno v tekočih cenah. Da bi promet izražali tudi v dejanskih količinah, računamo poseben indeks obsega prometa blaga z metodami stalnih cen. Ta metoda toliko bolje odraža dejanska gibanja količin blaga, kolikor so uporabljene cene bliže dejanskim cenam v tekočem razdobju. Zato izračunavamo pri nas indeks obsega prometa s cenami prejšnjega leta. Praktično je postopek tak, da količine blaga po skupinah proizvodov za zadnji dve leti množimo s ceno prvega leta. Tako so torej vrednosti izračunane z enako ceno za razne količine. Seštevek teh cen v prvem letu ustreza vrednosti prometa v tekočih cenah, medtem ko pomeni seštevek vrednosti drugega leta, izračunanega na temelju cen prvega leta, ali višjo ali nižjo vsoto od prometa izraženega v tekočih cenah v skladu s tem, ali so vsote naraščale ali pa so se zniževale. Upoštevati je treba, da nas lahko močnejše spremembe v gibanju količin posameznih vrst blaga kakor tudi eventualna nasprotna gibanja v cenah (pri nekaterih vrstah blaga dvig cen, pri drugih pa znižanje) s končnim rezultatom izne-